

کرونا و تمدن بشری

نویسندگان: فرزانه عبدلی (ایران)^۱، دکتر فاطمه سادات علوی (ایران)^۲

دریافت: ۱۳۹۹/۰۲/۲۴

پذیرش: ۱۳۹۹/۰۶/۱۶

چکیده

کرونا ویروسی طبیعی و جدید است که درباره منشأ پیدایش آن آگاهی چندانی وجود ندارد؛ اما زندگی بشر را در ابعاد وسیع تمدنی تحت تأثیر قرار داده است، تاکنون که تنها چند ماه از عمر آن گذشته میلیون‌ها نفر را مبتلا کرده، موجب مرگ صدها هزار نفر شده و جریان عادی حیات روی زمین را برای انسان‌ها مختل کرده است. با توجه به تأثیرات گسترده‌ای که ویروس کرونا بر حیات و زندگی بشر گذاشته است، پژوهش پیرامون آن از منظر منشأ پیدایش، ابعاد اثرگذاری و آینده زیست‌محیطی از اهمیت زیاد برخوردار است. در این پژوهش ویروس کرونا به صورت توصیفی و کتابخانه‌ای مورد پژوهش قرار گرفته و به نکات زیر دست یافته است:

- کرونا پدیده رازآلودی است که تاکنون باعث ابتلای میلیون‌ها انسان و مرگ صدها هزار نفر شده، همه‌گیر شده و عنوان مهم‌ترین رویداد قرن را به خود اختصاص داده است.
- تاکنون سه نوع تمدن در مواجهه با کرونا واکنش داشته است؛ تمدن شرقی، تمدن اسلامی و تمدن غربی که دو تمدن نخست هر چند از لحاظ مبانی با هم تفاوت دارند؛ اما به دلیل تأکید بر اخلاق و معنویت در مواجهه با کرونا مسئولانه و موفقانه عمل کرده‌اند.

۱. دانشجوی کارشناسی کلام اسلامی، گروه کلام، دانشکده علوم انسانی و حکمت و تاریخ، جامعة المصطفیٰ ﷺ العالمية، مجتمع آموزش عالی مشهد، مشهد، ایران، abdolifarzaneh8@gmail.com

۲. استادیار گروه تاریخ اسلام، دانشکده علوم انسانی و حکمت و تاریخ، جامعة المصطفیٰ ﷺ العالمية، مجتمع آموزش عالی مشهد، مشهد، ایران، F_Alavi@miu.ac.ir

- همه تمدن‌های کنونی بشری علی‌رغم تفاوت‌ها و برتری‌هایی که یکی بر دیگری دارند؛ حتی تمدن اسلامی برای بهتر عمل کردن و هر چه انسانی‌تر بودن باید در مورد باورها، اندیشه‌ها و عملکردهایشان به پرسش‌های بیشتر جواب دهند و در زمینه‌های مختلف تمدنی لازم است تأمل و بازبینی‌هایی داشته باشند.

واژگان کلیدی: کرونا، تمدن بشری، تمدن اسلامی

مقدمه

پدیده کرونا از ابعاد گوناگونی جای بررسی و تحقیق دارد؛ از لحاظ منشأ پیدایش، از لحاظ شیوه انتقال، از لحاظ تأثیر بر روی حیات و پیامدهای آن، از لحاظ عوامل و بسترهایی که باعث نشر آن می‌شود، از چگونگی لانه‌سازی و تکثیر در بدن، از لحاظ تأثیر بر دیگر موجودات زنده، از لحاظ آینده زیست‌محیطی بشر، از حیث چالش‌های تمدنی بشر در مورد کرونا، ارتباط کرونا و دین و سایر مسائل مرتبط که در این تحقیق، کرونا از لحاظ ماهیت و تأثیر آن بر ابعاد تمدنی و برخورد تمدن‌ها با آن مورد بررسی و توصیف قرار می‌گیرد.

با توجه به تأثیرات گسترده‌ای که ویروس کرونا روی حیات و زندگی بشر گذاشته است، پژوهش هر چند توصیفی پیرامون آن از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. بر این اساس، هدف این پژوهش آن است که با توجه به نقش مختل‌کننده کرونا در جهان، تاب و توان تمدن‌ها و چگونگی واکنش متمدنان شرق و غرب و اسلامی را در برابر آن به صورت توصیفی - تحلیلی مورد بررسی قرار دهد.

کرونا؛ پدیده رازآلود قرن

نام ویروس کرونا از کلمه کرون^۱ به معنی «تاج» گرفته شده است؛ چون سطح بیرونی آن به تاج پادشاهان، شباهت دارد؛ کرونا را با این تشابه می‌توان «شاه ویروس‌ها» یا «ویروس‌شاه» نامید.

از طرفی، شاهان دارای روش ستمگرانه بوده‌اند و به قول ملکه سبا در قرآن کریم:

«إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعِزَّهُ أَهْلَهَا أَذِلَّةً وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ»؛ (نمل، ۲۴)

پادشاهان چون به شهر و دیاری حمله آورند، آن شهر و دیار را ویران می‌سازند و عزیزترین اشخاص را به ذلیل‌ترین افراد تبدیل می‌کنند. این رسم و روش آن‌هاست.

بنابراین، «ویروس‌شاه» نیز خلق و خوی پادشاهان را دارد؛ جابرانه و برهم‌زنانه از خانه‌ها و کاخ‌ها و خلوتگاه‌ها سر برآورد و هرجا پایش رسید، شاه و گدا برایش فرقی نکرد و بلکه بیشتر از ضعفا بساط زورمندان را درهم پیچید.

ویروس کرونا در شهر ووهان چین پدید آمد و مردم آن دیار را خیلی سریع غافلگیر کرد و از آن‌جا به سرعت به سراسر جهان منتشر شد و در کمتر از دو ماه کاربرد واژه علمی شیوع و فراگیری جهانی در مورد آن به کار رفت. این ویروس کوچک که با چشم غیر مسلح دیده نمی‌شود و باید حدود دو میلیون بار بزرگنمایی شود تا با چشم قابل رؤیت گردد، در سطح جهان و در اوج پیشرفت دانش و تمدن مغرور بشر، رویداد بزرگی را رقم زد و ظرف چند هفته همه جهان را درنوردید، شهرها را به خانه ارواح تبدیل کرد، مردم را در سراسر جهان خانه‌نشین ساخت، رشته ارتباط افراد را در بیشتر نقاط جهان از هم گسیخت، تجمعات را ممنوع گردانید،

کسب و کار را به تعطیلی کشاند، حرکت بشر را در هوا و زمین و دریا مختل کرد، از گاردهای محافظتی عبور نمود و جان زورمندان را حتی در درون کاخ‌های قدرت که با تیم‌های ویژه محافظت می‌شدند، به خطر انداخت و آنان را در عین ناباوری به ذلت کشاند.

هم‌چنین فعالیت اقتصادی را در سطح جهان راكد نمود، حرکت ماشین کارخانه‌ها را متوقف کرد، مدعیان مدیریت متری را به سخره گرفت، تمدن‌های بزرگ را در آزمونی سخت و نفس‌گیر با چالش جدی روبه‌رو ساخت، سبک زندگی انسان‌ها را به طور کلی تحت تأثیر قرار داد و به این ترتیب دستاوردهای زیستی، علمی و پیشرفت بشر را در تمدن مدرن به بازی گرفت و نه تنها تمدن و علم بشر را به بازی گرفت؛ بلکه هوش و ذهن عموم انسان‌های متمدن امروز را نیز به سخره گرفت و هم اکنون همه در حیرتند که با آن چه کنند و تاکنون که چند ماه از عمر مرگبار آن می‌گذرد، هیچ‌کس چیزی نمی‌داند که رازگشا و راهگشا باشد.

اکنون در روی کره زمین شاید کسی یافت نشود که کرونا می‌موزد، او را از غفلت بیدار نکرده و عجز او را به رخ کشیده باشد؛ حتی قدرتمندان و پزشکان جهان به عجز خود در برابر این ویروس اعتراف کرده‌اند. این ویروس به همه نشان داد که چاره‌ای جز پناه بردن به آفریدگار هستی ندارند؛ لذا همه ملت‌ها با هر دین و مذهبی به پیشگاه خداوند دست به دعا برداشتند و از او یاری طلبیدند، حتی آنانی که خدا را از زندگی خود حذف کرده بودند بار دیگر به خود آمدند و تنها از خداوند مدد و یاری جستند تا جایی که در اروپا و آمریکا نیز خاضعانه به شنیدن سخنان خدا گوش فرا دادند و از دین‌داران خواستند از خداوند کمک بطلبند.

در این میان، پرسشی راهبردی طرح می‌شود آن این که کرونا چیست؟

تاکنون در باره چیستی این ویروس چندین فرضیه مطرح شده است؛ از جمله این که:

۱. یک سلاح بیولوژیک است و برای اهداف سیاسی تولید شده است.

این فرضیه را قدرت‌های سیاسی بین‌المللی مطرح کرده‌اند که یک فرضیه بدبینانه است و در عرصه‌های سیاسی، اقتصادی، نظامی و در چارچوب روابط بین‌الملل و مدیریت، قابل درک و پیگیری است. اثبات این فرضیه به داشتن شامه سیاسی در سطح بین‌الملل و داشتن توان پژوهش‌های محرمانه فرامنطقه‌ای نیازمند است. در صورت اثبات این فرضیه، جهان وارد یک جنگ نو با سلاح نو شده است و این جنگ ناشناخته‌ترین جنگی است که احتمال وقوع آن بعید نیست. اولین قربانی این نوع جنگ محتمل، مردمان عادی سراسر دنیا است و البته در ظاهر پیگیری و مجازات بین‌المللی را برای کشور یا کشورهای تولیدکننده در پی دارد و از سوی دیگر، برای مبارزه با آن باید راه‌های آنتی‌بیولوژیک محرمانه جستجو شود تا از شیوع بیشتر آن جلوگیری گردد.

۲. یک پدیده طبیعی مانند سیل و زلزله و سایر پدیده‌های طبیعی است. این فرضیه را دانشمندان و افکار عمومی مطرح کرده‌اند؛ اقشاری مانند پزشکان، جامعه‌شناسان، بوم‌شناسان، مردم‌شناسان، پدیدارشناسان، دانشمندان علوم تجربی و افکار عامه که با رویکردی غیر بدبینانگی و از گمانه‌زنی‌های موجود به این نتیجه رسیده‌اند. اثبات این فرضیه به پژوهش‌های علمی آزمایشگاهی، پژوهش‌های گونه‌شناسی، پژوهش‌های میدانی و تحقیقات استقرایی نیازمند است. بر اساس این فرضیه و در صورت شناخت نوع و جنس این ویروس، بشر قدم بزرگ دیگری در شناخت طبیعت برداشته است؛ سپس آنان با کوشش‌های علمی، داروی لازم را کشف و بیماران را مداوا خواهند نمود و از ابتلا و شیوع بیشتر به این ویروس جلوگیری خواهند کرد.

۳. از ارتباط انسان با خفاش، مار، مورچه‌خور و یا حیوانات دریایی ناشی شده است.

این فرضیه که یک فرضیه اجتماعی عامیانه و مبتنی بر اعتقاد به نظام خدامحورانه در هستی است، خداپرستان و دین‌داران و مؤمنان به آیین‌های الهی آن را مطرح می‌کنند؛ دین‌داران مبتنی بر باور تاریخی به مشیت قاهرانه خداوند، بروز چنین پدیده‌ها را جزو برنامه‌های خلقت می‌دانند که از سوی خداوند به مثابه آزمون مؤمنان و مجازات کافران و با هدف رشد و تعالی بیشتر انسان‌ها به وجود می‌آیند و از سنت‌های الهی در اداره نظام آفرینش انسان است. بر اساس این فرضیه و این نظریه تاریخی، تا هر وقت که خدا لازم بداند و حکمتش ایجاب کند این ویروس میان انسان‌ها گردش دارد و هرگاه خدا بخواهد دامنه آن بر چیده خواهد شد.

۴. یک بلای اسرارآمیز و رازآلود آسمانی است که برای امتحان و تنبیه انسان‌ها از غیب پدید آمده است.

کرونا؛ آشکارکننده ضعف و قوت تمدن‌ها

این روزها در رسانه‌ها و بیانات صاحب‌نظران، واژه کرونا و واژه تمدن شایع شده و از تأثیر کرونا بر تمدن و تأثیر تمدن از کرونا سخن گفته می‌شود. پیش از این، توضیحاتی درباره معنی و مفهوم کرونا ارائه شد که اکنون لازم است به معنی و مفهوم تمدن نیز اشاره شود تا بتوان از رابطه آن دو و تأثیر و تأثیری که داشته است، سخن گفت.

تمدن^۱ به معنی شهری شدن است (باطنی، ۱۳۹۵) که در آن انواعی از ترابط و تعامل اجتماعی، اقتصادی، اخلاقی، علمی و هنری مورد نظر است. (معین، ۱۳۷۳، ج: ۱، ۱۱۳۹)

تمدن در اصطلاح با عبارت‌های گوناگونی تعریف شده است که با مطالعه آن می‌توان تمدن را چیزی دانست که شامل مجموع دستاوردهای مادی و معنوی بشر

در حوزه‌های مختلف علوم، اداب زیستی، هنر، تشکیلات و فرهنگ می‌شود و به عبارت دیگر، مجموع آن‌چه انسان در زندگی شهری و نظام اجتماعی به آن سروکار دارد، در تعریف تمدن داخل است.

نکته دیگر این‌که نظام اجتماعی در دایره تمام مصادیق مفهومی تمدن با یکدیگر مرتبط است؛ به گونه‌ای که هر گاه یک بخش و حتی هر گاه یک جزئی از آن دچار آسیب یا تحول شود، دیگر بخش‌ها و مصادیق تمدنی نیز خواسته یا ناخواسته تحت تأثیر قرار می‌گیرند، این ترابط و تأثیر و تأثر در گذشته که وسایل ارتباطی محدود بود و انسجام نظام زیستی و اجتماعی در تمام نقاط زمین یکسان نبود، پدیده‌ها از یک نقطه به نقطه دیگر جهان دیرتر سرایت می‌کرد؛ اما امروزه که جهان در اثر تولید وسایل ارتباطی سخت افزاری و نرم افزاری بسان دهکده واحد شده است؛ پدیده‌ها و رویدادها در یک نقطه زمین از هر نوع که باشد به سرعت حیرت انگیز به نقطه دیگر منتقل و منتشر می‌شود و دیگر واحدهای نظام اجتماعی و زیستی نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد.

کرونا به عنوان یک پدیده در بطن تمدن چینی پدید آمد، به سرعت در سطح قلمرو تمدن‌های شرقی و اسلامی و غربی گسترش یافت و جهان‌گیر شد. مواجهه با این پدیده سبب گردید ظرفیت و تحمل تمدن‌های یاد شده و متمدنان در سه محور تمدنی، در ابعاد گسترده سه تمدن یاد شده محک بخورد؛ زیرا در مسیر کرونا تنها جان فرد انسانی قرار نگرفت، بلکه کرونا تمام اجزا و عناصر تمدن‌ها را درگیر خود کرد؛ اعم از اقتصاد، اخلاق، علم، هنر، تشکیلات، مدیریت، انسانیت، دین، فرهنگ، آداب، سبک زندگی و سایر عناصر و مؤلفه‌ها، اما با چهار عنصر از عناصر تمدن‌ها بیشتر از سایر عناصر آن درگیر شد و آن چهار عنصر عبارت است از علم، اقتصاد، اخلاق و روابط اجتماعی.

علم که از مهم‌ترین عناصر و اجزای تمدن است، در سه محور تمدنی اشاره شده در مبارزه با کرونا بی‌جواب ماند و به عجز خود اعتراف کرد. این اعتراف صریح، نشانه صداقت علم و زلالی خدمت آن به انسان و انسانیت است؛ اما در عین حال، علم کوشش می‌کند در این مسئله جواب درستی برای خدمت به انسان بیابد و شاید این صداقت و زلالی تنها ویژگی علم امروز و یا مهم‌ترین ویژگی آن نسبت به علم دیروز در خدمت نمودن به انسان باشد.

علم در حد و اندازه‌ای که پیش رفته بود، موجب غرور انسان امروز شده بود؛ به گونه‌ای که انسان گمان می‌کرد با داشتن علم از معنویت و اخلاق طبیعی و انسانی که مبتنی بر سود نیست، بی‌نیاز است؛ چرا که انسان امروز اخلاق را بر مبنای سود مادی و پولی تفسیر می‌نمود و فقط در همین چارچوب آن را می‌فهمید، اما اکنون که علم به ناتوانی خود اعتراف کرده و راه برای اخلاق، انسانیت مبتنی بر سرشت انسانی و معنویت باز شده، در چنین شرایطی تمدن اسلام در برابر غرب درخشید؛ زیرا مبنای این سه عنصر در دین اسلام با تفسیر وحی از این سه عنصر وجود داشت، تفسیری که در غرب مبتنی بر سرمایه و سود بود؛ اما اخلاق در اسلام مبتنی بر مقتضای سرشت و انسانیت با تفسیر الهی بود.

در تمدن غربی، انسانیت و اخلاق با ملاک سود فردی و شخصی بر اخلاق و معنویت برتری داده شده و به همین سبب، به ندای اخلاق الهی در مواجهه با کرونا اهمیت لازم داده نشد، فاصله‌گذاری اجتماعی و قرنطینه رعایت نشد؛ در مورد وسایل بهداشتی حق دیگران رعایت نشد، در مواجهه با بیماران گزینشی عمل شد، برای پزشکان و پرستاران ایثار و از خودگذشتگی مفهوم کمتری داشت، خلوص و انگیزه درونی برای پزشکان و پرستاران کمتر بود و مجموع این عوامل بود که موجب شد تمدن غربی در مواجهه با کرونا بیشترین آسیب را متحمل شود و ضعف‌هایش نمایان‌تر شود.

کرونا و تفاوت برخوردهای تمدنی

۱. تمدن غرب

ویروس کرونا در اقلیم زادگاهش در همان شهر مهار شد؛ اما در بیرون از ووهان به سرعت سر از ایران و سایر کشورهای آسیایی، ایتالیا، انگلیس، آمریکا و دیگر نقاط جهان درآورد. در همان روزهای نخست مانند رعد و برق به پیش رفت و تمام بخش‌های اجتماعی را در این کشورها به محاق فرو برد و چنان هیمنه و وحشتی ایجاد کرد که قدرت تصمیم‌گیری بسیاری از کشورها را از آنان سلب نمود و تا آنان به خود آمدند، کشتار فراوانی از آنان گرفت.

از طرف دیگر، با یورش کرونا ماهیت تمدن غرب که بر سود منهای اخلاق و معنویت مبتنی بود، بیش از پیش نمایان شد و هیمنه آن تمدن مغرور فرو ریخت. به عنوان مثال؛ در بیمارستان‌های ایتالیا کمبود یا فقدان جا برای پذیرش بیماران بود تا جایی که بیماران را در راهروی بیمارستان‌ها می‌خوابانیدند و وسایل بهداشتی و ماسک و گان حتی برای پزشکان وجود نداشت. بنا به گزارش‌ها، پزشکان برای مداوا از میان بیماران به صورت گزینشی عمل می‌کردند، بیماران کهنسال از اولویت مداوا خارج شدند و فروشگاه‌ها از وسایل بهداشتی و شستشو خالی شد. در انگلیس، فرانسه و اسپانیا و برخی دیگر از کشورهای مدعی تمدن نیز همین وضع حاکم بود.

در آمریکا نیز که کرونا به سرعت آن کشور را درنوردید، از بی‌توجهی دولت مستقر گرفته تا نبود یا کمبود امکانات بیمارستانی و مشکلات در تهیه لوازم بهداشتی و مداوای بیماران، گزارش‌های فراوانی مخابره شد؛ زیرا این کشور با کمبود لوازم ضروری برای مقابله با کرونا نظیر ماسک، دستکش، گان، تخت‌های بیمارستانی،

ناکافی بودن ظرفیت بخش‌های مراقبت ویژه^۱ و حتی دستمال توالت مواجه بود و همین سبب شد نظام بهداشت و درمان آمریکا را با مشکلات فراوانی مواجه شد. در چنین وضعیتی، رئیس جمهور آمریکا نیز چندین بار اظهارات غیر مسئولانه‌ای داشت؛ نظیر آن‌که مبتلایان کرونا را به خوردن وایتکس برای مداوا توصیه کرد و خود نیز به طور بی‌رویه‌ای برای پیشگیری از ابتلا به کرونا، داروی ضد مالاریا مصرف نمود. از حیث اقتصادی نیز مردم در کشورهای مدعی تمدن غربی به غارت فروشگاه‌ها پرداختند و حتی برای چند رول دستمال توالت به روی هم اسلحه کشیدند و برای حفظ امنیت خود در مقابل فروشگاه‌های اسلحه به صف ایستادند، صف‌های طولانی برای تهیه یک وعده غذایی تشکیل دادند. (شریعتمداری، ۱۳۹۹)

قصه دزدی امکانات مورد نیاز دیگر کشورها در مسیرهای انتقال نیز صفحه دیگری از اخلاق در تمدن غربی را نشان داد؛ گزارش‌های متعددی از هجوم مردم در جای جای ممالک غربی به فروشگاه‌ها و در مواردی نیز دعوا بر سر لوازم بهداشتی منتشر شد؛ (<https://abc30.com/society/fight-breaks-out-at-sf->) ([safeway-amid-shortage-fears-due-to-covid](https://www.safeway.com/shortage-fears-due-to-covid))

به عنوان مثال:

- دولت لهستان هزاران ژل ضد عفونی کننده نروژ را توقیف کرد. ([https://www.thelocal.no/20200325/poland-seizes-hand-](https://www.thelocal.no/20200325/poland-seizes-hand-sanitiser-destined-for-norwegian-hospitals)) ([sanitiser-destined-for-norwegian-hospitals](https://www.thelocal.no/20200325/poland-seizes-hand-sanitiser-destined-for-norwegian-hospitals))
- جمهوری چک محموله ماسک‌هایی را که چین برای ایتالیا ارسال کرده بود، به یغما برد. ([http://www.rfi.fr/en/europe/20200322-](http://www.rfi.fr/en/europe/20200322-czech-republic-sends-face-masks-to-italy-after-shipment-from-china-stolen-coronavirus)) ([czech-republic-sends-face-masks-to-italy-after-shipment-](http://www.rfi.fr/en/europe/20200322-czech-republic-sends-face-masks-to-italy-after-shipment-from-china-stolen-coronavirus)) ([from-china-stolen-coronavirus](http://www.rfi.fr/en/europe/20200322-czech-republic-sends-face-masks-to-italy-after-shipment-from-china-stolen-coronavirus))

- ایتالیا محموله مایع ضد عفونی کننده چین به تونس را مصادره کرد.
(<https://www.middleeastmonitor.com/20200325-tunisia-accuses-italy-of-confiscating-medical-alcohol>)
 - آلمان محموله ماسک یک شرکت آمریکایی به سوئیس و اتریش را ضبط کرد.
(<https://www.rt.com/news/483582-germany-switzerland-medical-supplies-corona>)
 - آمریکا ماسک‌های پلیس آلمان را که پول آن هم پرداخت شده بود، توقیف نمود. (<https://www.dw.com/fa-ir>)
 - فرانسه ماسک‌های سوئد را ضبط نمود.
(<https://farsi.euronews.com/02/04/2020/france-coronavirus-seizure-of-4-million-masks-in-lyon-irritates-sweden>)
- این موضوعات به قدری بالا گرفت که وزیر اقتصاد تونس در مصاحبه‌ای اعلام کرد، دولت‌های اروپایی عقل خود را از دست داده‌اند که از ترس کرونا وسایل بهداشتی را می‌دزدند؛ (<https://www.middleeastmonitor.com/20200325-tunisia-accuses-italy-of-confiscating-medical-alcohol>) فرماندار ایالت ایلینویز آمریکا نیز اعلام کرد که روح غرب وحشی زنده شده است. (<https://edition.cnn.com/videos/politics/22/03/2020/il-gov-seizure-of-4-million-masks-in-lyon-irritates-sweden>)

۲. تمدن شرق

در شرق دو تمدن با کرونا درگیر شدند؛ یکی تمدن شرقی بود و دیگری تمدن اسلامی. این دو تمدن با تمدن غربی فرق دارند؛ در تمدن شرقی منهای تمدن اسلامی برخورد به گونه‌ای بود که روح شرقی در آن تجلی داشت، زیرا در تمدن شرقی بر خلاف تمدن غربی، اخلاق و معنویت و انسانیت بر مبنای سود شخصی نیست.

تفاوت تمدن شرقی و تمدن اسلامی در تفسیر از عناصر سه گانه اخلاق، معنویت و انسانیت است.

دین اسلام این سه عنصر را با مبنا و نگرش الهی و از دید وحی تفسیر می کند؛ در حالی که در تمدن شرقی غیر اسلامی، این تفسیر با ملاک و اصول اعتقادی روح شرقی صورت می گیرد که هر چه هست بر پایه سود شخصی استوار نیست و روح سرمایه داری در آن اصالت ندارد؛ به همین دلیل برخورد با کرونا در شرق غیر اسلامی و در کشورهای اسلامی با برخورد غربیان با کرونا فرق داشت؛ به همین سبب کرونا در شرق و در کشورهای اسلامی خیلی زود و با کمترین هزینه و کمترین حواشی مهار شد؛ به گونه ای که در برخی کشورهای شرقی و آسیایی، کرونا کمتر راه یافت و در برخی دیگر آمار کرونا هم چنان تک رقمی است؛ اقتصاد این کشورها نیز آن گونه که در غرب فلج شد، در شرق نشد و موارد غیر اخلاقی و غیر انسانی را مرتکب نشدند.

اگر منصفانه قضاوت شود، تمدن شرقی و اسلامی در این برخورد تاریخی قرن، نقش الگو پیدا کردند. این مسئله برای آنان اعجاب آور است که آمار جان باختگان و مبتلایان و نیز نسبت بهبودیافتگان با مبتلایان در کشورهای دارای تمدن شرقی و اسلامی قابل توجه و متفاوت تر است از آنچه در کشورهای دارای تمدن غربی مشاهده شد.

برونوماس شینز^۱ در مقاله ای با عنوان «کرونا و برخورد تمدن ها» نگاهی کلی به تمدن شرقی داشته و آن را با تمدن غربی مقایسه کرده و چنین گفته است:

(<https://www.nationalreview.com>)

در حال حاضر امیدوارترین اخبار در مواجهه موفق با کرونا مربوط به جهان کنفوسیوسی است. سنگاپور، ویتنام و کره جنوبی از جمله کشورهایی بودند که در مواجهه با کرونا موفقیت آمیز عمل کردند. این نشان‌گر کارکردهای یک نظام اخلاقی متفاوت است که در این کشورها وجود دارد که در آن بر وظایف بیش از حقوق تأکید می‌شود و آداب و رسوم اجتماعی در میان اکثریت جامعه ارج و قربی دارد.

نویسنده مقاله در ادامه تحلیل خود، چین را به عنوان فرد شاخص تمدن شرقی و اروپا را به طور عام و آمریکا را به طور خاص به مثابه شاخص تمدن غربی در مواجهه با کرونا مورد مقایسه قرار داده و معتقد است:

امروزه چینی‌ها آینده چین را به لحاظ وضعیت همه‌گیری، مطمئن‌تر از اروپا و یا آمریکا می‌دانند و ادعا می‌کنند ویروس کرونا نشان داد مدل چینی بر مدل غربی برتری دارد. کرونا در چین و در مناسبات بین چین و آمریکا نه فقط سیاسی است؛ بلکه به محض رقابت‌های جدی‌تر، زمینه‌ساز مناسبی برای برخورد تمدن‌ها خواهد بود.

برخی فکر می‌کنند چین ارزش‌های سیاسی غرب را اتخاذ خواهد کرد؛ در حالی که چین در پی یک الگوی جایگزین است و می‌خواهد الگوی متمایز خود را به جهان صادر کند. رقابت بین الگوهای جهانی آغاز شده است؛ ولی هیچ‌وقت معلوم نبوده پیش‌زمینه این رقابت چه خواهد بود، آیا این درگیری در سیستم تجارت و مالی جهانی که با قوانین غربی ساخته شده است خواهد بود یا این زمینه رقابتی در جای دیگری رقم خواهد خورد؟ ویروس کرونا به این سؤال پاسخی متفاوت داده است.

نویسنده در ادامه، تفاوت پاسخ تمدن‌ها را نه در روح تمدن بلکه در توسعه فناوری دانسته و می‌نویسد:

برخورد کنونی تمدن‌ها نه یک جنگ روشنفکرانه فلسفی و فکری؛ بلکه برخوردی بین فناوری‌ها و زمینه‌های کنترل بر نیروهای طبیعی است. با توسعه فناوری‌های جدید، در توزیع جهانی قدرت و تمدن نیز تغییرات اساسی به وجود خواهد آمد.

این در حالی است که تفاوت واقعی در روح تمدن شرقی است که با روح تمدن غربی دارد، نه در برخورد فناوری؛ مگر این که گفته شود فناوری به دلیل این که از مبانی تمدنی دو محور تمدنی ناشی می‌شود، متناسب با آن دستاورد متفاوت دارد و نتیجه گرفته شود که دستاورد تمدن شرقی انسانی‌تر از دستاورد تمدن غربی خواهد بود.

نویسنده سخن را از آن‌چه در مورد تفاوت تمدن شرقی - چینی با تمدن غربی - آمریکایی گفته شد، شفاف‌تر مطرح کرده و روح ظرفیت‌های تمدنی غرب و شرق را نشانه گرفته و به برتری روح تمدن شرقی بر غربی اشاره کرده و می‌نویسد:

آن‌چه امروزه آمریکا را تهدید می‌کند، نه صرفاً محصولات چینی است؛ بلکه افشای ضعف‌هایی است که ویروس کرونا آن را در مقایسه بین چین و آمریکا افشا خواهد کرد. آن‌جا معلوم می‌شود آیا آمریکا می‌تواند با چین رقابت کند یا نه؟ این که صرفاً آمریکا ادعا کند که ارزش‌های سیاسی متفاوتی از ارزش‌های سیاسی چینی‌ها دارد، برای این رقابت جدی و غیر قابل شوخی کافی نخواهد بود. ارزش‌ها اگر نتوانند به وقت بحران از شما دفاع کنند، چه فرقی با ارزش‌های غیر علمی خواهد داشت؟ آن‌ها در مواجهه با ویروس کرونا چه آورده‌ای خواهند داشت؟ در این وضعیت

پرسشی که در سطح جهان مطرح خواهد شد، این است که به وقت بحران جهانی آیا باید به آمریکا اطمینان کرد یا به چین؟ در حال حاضر به نظر می‌رسد چین در بازی ژئوپلیتیک جلوتر است و نشان داده می‌تواند در برابر غول کرونا واکنش غول‌آسایی از خود نشان دهد؛ هر چند چین در واکنش به کرونا محدودیت‌هایی برای زندگی اجتماعی ایجاد کرد؛ ولی توانست همه‌گیری را کنترل کند.

۳. تمدن اسلامی

تمدن اسلامی به عنوان یکی دیگر از تمدن‌هایی است که در رویداد ویروس کرونا از تمدن شرقی و غربی تمایز یافت؛ زیرا معنویت، اخلاق و انسانیت در تفسیر تمدن اسلامی بر مبنای نگرش الهی است؛ بر همین اساس، در این تمدن مسئله کرونا آن‌چنان که در غرب رخ داد، رونمایی نشد؛ بلکه بر اساس گزارش خبرگزاری‌های رسمی، اهتمام متصدیان بر این بود که پدیده کرونا بر اساس اصول اخلاقی و در پرتو معنویت دینی و انسانی و باور به اصول بینش دین اسلام عمل کنند؛ در این تمدن کرونا یک آزمون الهی و یک فرصت برای جبران تلقی شد و بر اساس ملزومات مواجهه با آن در سطوح مختلف، بر اساس بینش انسانی و اخلاق دینی رعایت گردید.

به عنوان مثال؛ فاصله‌گذاری و قرنطینه رعایت شد، جلوه‌های خوب انسانی در زمینه ایثارگری داشت، حق دیگران در توزیع وسایل بهداشتی به جز موارد جزئی رعایت شد، ایثارگری و انگیزه پزشکان و پرستاران در برخی از بیمارستان‌ها همراه با معنویت و دعا و تقرب الهی بود، میان بیماران گزینشی عمل نشد و جان‌باختگان را در گورهای دسته‌جمعی مدفون نساختند.

به طور کلی، تمدن اسلامی در مواجهه با کرونا سه محور مهم دارد که هر سه محور از دید متمدنان پنهان و مغفول نماند؛ این سه محور عبارتند از:

- مبنای تمدن اسلامی
- برخورد کنونی
- آینده تمدنی.

از طرفی، مواجهه با کرونا سبب شد تمایز تمدن اسلامی از تمدن غربی بیش از پیش آشکار شود. بنیادهای تمدن غربی در سه محور زیر ارزش گذاری می شود:

- سود و سرمایه
- تفکر لیبرال-دموکراسی
- حقوق مبتنی بر تفسیر مادی از انسان.

این در حالی است که در تمدن اسلامی محور و مبنای ارزش گذاری، یک حقیقت است و آن باور به خداوند است؛ لذا هر نوع خدمت، ارزش گذاری و برنامه ریزی در مورد انسان و دنیای او بر پایه همین مبنا قابل درک و حرمت است و داشتن این مبنا سبب شده است در مواجهه با کرونا در حوزه قلمرو تمدنی اسلامی بدکنشی ها و گریزهای اخلاقی که در غرب رخ داده است، اتفاق نیفتد و بر عکس، ظهور و بروز جنبه های معنویت، ایثار و از خود گذشتگی، روحیه تعاون، مدارا، دیگرپذیری و نگاه مثبت به وضعیت پیش آمده در سایه تفکر خداباوری، معنویت، اخلاق انسانی و تکریم انسانیت مشاهده شود.

در تمدن اسلامی مواجهه با کرونا تا جایی که به جنبه نظری مربوط می شود، با آن پشوانه مطمئن و آرامش دهنده خداپاورانه که اشاره شد، امری غیر متعارف نبود؛ بلکه نمونه های مشابه آن در تاریخ زیاد اتفاق افتاده است.

آن چه در تمدن اسلامی کرونا را قابل تحمل نمود و از وحشت آن کاست، باور به قیومیت و حکمت خداوند بود؛ اما با این حال وجود این ایمان و باور باعث نشد راه به غفلت پیش گیرند؛ بلکه کرونا را یک امتحان الهی و از سوی دیگر، آن را فرصتی برای بازشناسی خود قرار دهد؛ از این رو کرونا سبب شد چشم به کاستی‌های خود بگشایند و به ضرورت پاک‌اندیشی بیشتر در اصول باورهای فکری و اخلاقی بیندیشند، به ضرورت بازنگری بیشتر ریزمؤلفه‌های تمدنی مبتنی بر مبنای خدامحوری پردازند، به ضرورت خلوص بیشتر در رابطه با خدا و خدمت به انسان اهمیت ورزند و به آینده بنگرند که فراخ‌تر و روشن‌تر از گذشته است.

یکی از پژوهشگران در مقاله‌ای با عنوان «جمهوری اسلامی و تمدن نوین اسلامی در شرایط کرونایی و پساکرونا» ابتدا به ضرورت داشتن یک بستر تمدنی بر مبنای تمدن اسلام اشاره کرده و جمهوری اسلامی را به عنوان این بستر تمدن اسلامی پیشفرض گرفته و سپس یاد آور شده کرونا در زمینه تمدن اسلامی، پرسش‌ها و تأملاتی را برانگیخته که باید مورد توجه قرار گیرد؛ وی گفته است: (الویری، ۱۳۹۹)

سزاوار است جمهوری اسلامی ایران برای حفظ قدرت ابتکار خود در آینده به چگونگی حفظ بالندگی رویکرد تمدنی خویش در شرایط کرونایی و پساکرونایی بیندیشد. مراد از رویکرد تمدنی در این‌جا جهت‌گیری‌های فراملی مطالعات و پژوهش‌های ملی در چارچوب مسائل و ظرفیت‌های امت اسلامی معطوف به تمدن نوین اسلامی در مرحله نخست و جامعه جهانی در مرحله پس از آن است. ویروس کرونا پرسش‌ها و تأملات بسیاری در ابعاد مختلف زندگی انسان برانگیخته است.

این پژوهشگر برای ضرورت بازنگری به تمدن اسلامی، ساحت معرفتی و ساحت معنوی و ساحات اجرایی و اجتماعی را سزاوار پرسش و تأمل دانسته و آن را به متمدنان خاطر نشان کرده است و ساحت معرفتی که به پرسش و تأمل نیاز دارد را شامل مفاهیم و عناوینی مثل مفهوم خدا، صفات خدا، نگاه خداوند به انسان، عالم غیب، عالم طبیعت، انسان و ویژگی‌های او، رحمت و رنج و بلا و نعمت و عذاب در زندگی انسان، کارکردهای دین، مشترکات معرفتی ادیان و مانند آن و تأثیر آن‌ها در فهم پدیده کرونا دانسته است و مفاهیم و عناوینی مانند عبادت و عبودیت، شکر، دوست داشتن خدا، دوست داشتن آفریده‌های خدا، به دست آوردن خشنودی خدا، دوست داشتن انسان‌های برتر و انسان‌های وارسته، مشترکات معنوی ادیان و مانند آن و پیوندهای آن‌ها با مهار ساختن کرونا را از اموری دانسته که با عنوان ساحت معنوی باید مورد توجه و تأمل قرار گیرد:

تعریف و ابعاد مفاهیم و عناوینی که در ساحت اجرایی و اجتماعی محور پرسش و تأمل قرار می‌گیرد، در پی شیوع ویروس کرونا با چالش‌های نظری و عملی فراوانی روبرو شده است.

محورهای که از نظر وی در ساحت اجرایی و امور اجتماعی چالش‌زا تلقی می‌شود، عبارتند از:

جایگاه دولت، اختیارات دولت، مفهوم و شاخص‌های دولت کارآمد، فرایند تصمیم‌گیری، نظام‌های مختلف اجتماعی، فضای اندیشه و آزادی بیان، رفاه اجتماعی، دموکراسی و مردم‌سالاری، افزایش بکارگیری تجهیزات نظارتی و امنیتی در سطح جامعه، تجارت، تولید و توزیع کالا، جهانی شدن، ظرفیت‌ها و قابلیت‌های سازمان‌های منطقه‌ای و جهانی اسلامی، جابه‌جایی‌های محتمل در قدرت‌های جهانی از غرب به شرق،

دیپلماسی پزشکی، خلیقات ایجابی و سلبی مردم و آسیب‌ها و ظرفیت‌های آن برای سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها، اوقات فراغت، وطن‌دوستی و قومیت‌گرایی، اختلافات مذهبی، رسانه و فضای مجازی، جایگاه و نقش‌آفرینی گروه‌های اثرگذار بر افکار عمومی مانند روحانیان و هنرمندان و ورزشکاران و ارزیابی توان نقش‌آفرینی هر یک از آن‌ها در مدیریت افکار عمومی، ظرفیت‌های نهادهای مختلف مانند خانواده و آموزش و آموزش عالی و مانند آن.

هم‌چنین پس از طرح محورهای درخور پرسش و تأمل که چالش‌زا است، از فرصت‌ها نیز یاد کرده و چنین می‌نویسد:

- در کنار چالش‌هایی که اشاره شد، فرصت‌هایی نیز از منظر تمدنی فراهم آمده است که شاید مهم‌ترین آن‌ها را بتوان در محورهای زیر بیان کرد:
- بازگشت دوباره نگاه‌ها به آسمان و جایگاه دوباره یافتن بسیاری از نمادها و پیام‌ها و ارزش‌های معنوی در زندگی انسان‌ها و مجال یافتن طرح نظریه دینی توحید و ابعاد مختلف آن به ویژه مفهوم درست امامت و ولایت به مثابه مناسب‌ترین راه نزدیک شدن به مبدأ هستی؛ چرا که آموزه‌های دینی و به ویژه مکتب اهل بیت علیهم‌السلام برای پرداختن به این مسئله بسیار فربه است و در صورت یک ارائه روش‌مند و سنجیده می‌توان احاد امت اسلامی را مورد خطاب قرار داد و به آن‌ها برای بیرون رفتن از این چالش مدد رساند.
 - تجدید نظر در مفهوم، چگونگی و اندازه تولید، توزیع و مصرف کالا در سطوح مختلف و مجال یافتن طرح نظریه دینی کفاف در معیشت به مثابه یک نظریه جامع و راهگشا.

- پایان یافتن موج سوم مورد نظر الوین تافلر¹ و بازگشت دوباره انسان به خانواده و مجال طرح یافتن نظریه دینی خانواده تراز اسلامی در فضای فناوری‌های نوین به اصطلاح مجازی.
- روبرو شدن روابط بین‌الملل با چالش‌هایی جدید و مجال یافتن طرح یک نظریه اسلامی برای روابط بین کشورهای اسلامی بر پایه مصالح عمومی امت و با غیر کشورهای اسلامی بر پایه همکاری‌های بشردوستانه.

در نهایت پژوهشگر این مقاله پس از طرح محورهای قابل پرسش و تأمل برای آینده تمدن اسلامی به طرح پیشنهاد پرداخته و چنین پایان می‌دهد:

پیشنهاد اصلی این یادداشت، گشودن پرونده طرح مطالعاتی و پژوهشی جهت‌گیری‌های تمدنی جمهوری اسلامی ایران در شرایط کرونایی و پساکرونا با این پرسش محوری است که چالش‌ها و فرصت‌های پدیده کرونا چه تأثیری بر آینده حرکت تمدنی جهان اسلام دارد و جمهوری اسلامی چگونه می‌تواند در این شرایط با حفظ بالندگی رویکرد تمدنی خود، سهمی بیشتر و بهتر در عبور موفق امت اسلامی از این بحران داشته باشد؟

نتیجه‌گیری

در این مقاله که ویروس کرونا را به صورت توصیفی و کتابخانه‌ای مورد پژوهش قرار داد، نکات زیر را می‌توان به عنوان دستاورد بیان نمود:

- کرونا پدیده رازآلودی است که تاکنون باعث ابتلای میلیون‌ها انسان و مرگ صدها هزار نفر شده، به حد همه‌گیری رسیده و عنوان مهمترین رویداد قرن را به خود اختصاص داده است.

- درباره منشأ پیدایش کرونا و ابعاد گسترده تأثیرات آن بر دستاوردهای تمدنی بشر و نیز در مورد تأثیرات آینده زیست‌محیطی و رابطه‌ای که با زندگی انسان خواهد داشت، تاکنون اطلاعات طبقه‌بندی شده و مورد اتفاقی در دست نیست.
- درباره این‌که ماهیت کرونا که پدیده طبیعی است یا بیولوژیک، هنوز چیزی ثابت نشده است. در حال حاضر پیشفرض متداول این است که یک پدیده طبیعی است.
- کرونا نقاط ضعف و قوت تمدن‌ها را آشکار کرد و از سویی متمدنان را بر کاستی‌های تمدنی آگاه نمود و از سوی دیگر، سبک زندگی بشر را هر چند موقتاً تغییر داد.
- تاکنون سه نوع تمدن در مواجهه با آن واکنش روشن داشته است؛ تمدن شرقی، تمدن اسلامی و تمدن غربی که دو تمدن نخست هر چند از لحاظ مبانی باهم تفاوت دارند؛ اما در مواجهه با کرونا مسئولانه و موفقانه عمل کرده‌اند.
- راز موفقیت و مسئولانه عمل کردن در قلمرو تمدن اسلامی و تمدن شرقی در مسئله کرونا این است که به اخلاق و معنویت تأکید دارند؛ هر چند برداشت و تفسیر از اخلاق و معنویت در دو تمدن یاد شده از هم متفاوت است؛ زیرا اخلاق و معنویت در تمدن مسلمانان از آموزه‌های تمدنی اسلام ناشی شده و بر خداباوری مبتنی است. در تمدن شرقی برداشت از اخلاق و معنویت با نگاه به روح شرقی در معنویت‌گرایی است که بیشتر جنبه فلسفی و انسانی دارد و مانند تمدن غرب بر سودمندی فردی و روح سرمایه‌داری استوار نیست.

- مهم‌ترین عنصر در تمدن بشر که می‌تواند در شرایط مختلف زیست‌محیطی تاب آورد و از انسان و انسانیت حمایت کند، تمدنی است که به بعد اخلاق و معنویت اهمیت دهد و به خدا به عنوان محور هستی و خالق مطلق باور داشته باشد.
- همه تمدن‌های کنونی بشر علی‌رغم تفاوت‌ها و برتری‌های که برخی بر بعضی دیگر دارند؛ حتی تمدن اسلامی برای بهتر عمل کردن و هر چه انسانی‌تر بودن باید در مورد باورها، اندیشه‌ها و عملکردهایشان به پرسش‌های بیشتر جواب دهند و در زمینه‌های مختلف تمدنی باید تأمل و بازبینی‌هایی داشته باشند.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم.
۲. الویری، محسن (۱۳۹۹). جمهوری اسلامی و تمدن نوین اسلامی در شرایط کرونایی و پساکرونا. انتشار در اثر دیجیتالی «کرونا و تمدن بشری». گروه تاریخ تمدن اسلامی و میز تمدن. قم: دفتر تبلیغات اسلامی قم.
۳. باطنی، محمد رضا (۱۳۹۵). فرهنگ معاصر: انگلیسی فارسی. ویراست ۲. تهران: انتشارات فرهنگ معاصر.
۴. شریعتمداری، حسین (۱۳۹۹). خدا با کرونا، تمدن منحط غرب را به چالش کشید. روزنامه کیهان.
۵. معین، محمد (۱۳۷۳). فرهنگ معین. تهران، انتشارات امیرکبیر.
6. <https://www.abc30.com/society/fight-breaks-out-at-sf-safeway-amid-shortage-fears-due-to-covid>
7. <https://www.dw.com/fa-ir>
8. <https://www.edition.cnn.com/videos/politics/22/03/20/20/il-gov>

9. <https://www.farsi.euronews.com/02/04/2020/france-coronavirus-seizure-of-4-million-masks-in-lyon-irritates-sweden>
10. <https://www.middleeastmonitor.com/20200325-tunisia-accuses-italy-of-conf>
11. <https://www.middleeastmonitor.com/20200325-tunisia-accuses-italy-of-confiscating-medical-alcohol>
12. <https://www.nationalreview.com>
13. <http://www.rfi.fr/en/europe/20200322-czech-republic-sends-face-masks-to-italy-after-shipment-from-china-stolen-coronavirus>
14. <https://www.rt.com/news/483582-germany--switzerland-edical-supplies-cor>
15. <https://www.thelocal.no/20200325/poland-seizes-hand-sanitiser-destined-for-norwegian-hospitals>